

Έχω την τιμή και τη χαρά να παρουσιάσω σήμερα, εδώ στα Καλάβρυτα, το βιβλίο του γνωστού Αχαιού συγγραφέα Βασίλη Λάζαρη «*Η Αχαΐα στην Κατοχή 1941 – 1944*», το οποίο εκδόθηκε πρόσφατα από τις εκδόσεις «*Διαπολιτισμός*». Πρόκειται για μια εκτενή ιστορική μελέτη, έκτασης 422 σελίδων, που έχει ως θέμα τα γεγονότα που συγκρότησαν τη σκληρή περίοδο της φασιστικής κατοχής και της ηρωικής εθνικής αντίστασης σε τοπικό επίπεδο, τη γενέτειρα του συγγραφέα Αχαΐα.

Το βιβλίο -το οποίο αξιοποιεί πλήθος εγγράφων, εφημερίδων και περιοδικών της περιόδου που πραγματεύεται, καθώς και εκτενή βιβλιογραφία- δομείται σε επτά κεφάλαια, στα οποία ο συγγραφέας παρακολουθεί τα γεγονότα της ιστορικής περιόδου που εκτείνεται από τις παραμονές του ελληνοϊταλικού πολέμου έως την απελευθέρωση και τον τερματισμό της ξενικής κατοχής. Συγκεκριμένα πραγματεύεται τη φασιστική επιδρομή (τον πόλεμο εναντίον των Ιταλών και των Γερμανών επιδρομέων, την κατάρρευση του μετώπου και τη συνθηκολόγηση), την ιταλική και γερμανική κατοχή, την κατάσταση του λαού, τον αντιστασιακό αγώνα, τους συνεργάτες του κατακτητή, το δωσιλογισμό και τον αγγλικό παράγοντα, θέματα που έχουν αποτελέσει κατ' επανάληψη αντικείμενο ιστορικής έρευνας και παρουσίασης, συχνά με σαφή ιδεολογική και πολιτική στόχευση, και που συνεχίζουν να προκαλούν μελετητές και αναγνωστικό κοινό.

Ένα ακόμη βιβλίο, λοιπόν, για τη “σκοτεινή” περίοδο της κατοχής και την Εθνική Αντίσταση. Η συγγραφική πρόθεση διατυπώνεται στον πρόλογο ευκρινώς: «Στη σημερινή εποχή, όπου η υποχώρηση των σοσιαλιστικών δυνάμεων σε παγκόσμια κλίμακα εξασφάλισε στους κύκλους της συντήρησης τη δυνατότητα της διαστρέβλωσης των γεγονότων, που σχετίζονται με την περίοδο του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και των λαϊκών απελευθερωτικών κινημάτων, η υπόμνηση των ιστορικών εκείνων πραγματικοτήτων, οι οποίες συγκρότησαν την εν λόγω περίοδο, αποτελεί βασικό καθήκον. Σε τοπικό επίπεδο το καθήκον τούτο επιχειρεί να εκπληρώσει το παρόν βιβλίο, που τεκμηριώνει τις αναφορές του κατά πρώτο λόγο με άγνωστες γραπτές μαρτυρίες, οι οποίες έγινε κατορθωτό ύστερα από επίμονες και επίπονες προσπάθειες να ανασυρθούν στην επιφάνεια».

Σαφής και φιλόδοξη στόχευση, η ανασύνθεση της περιόδου βάσει τεκμηρίων, συνεπής και τίμια στις προθέσεις της. Ο συγγραφέας δεν υποτάσσεται απλώς στα γεγονότα· αναλύει, επεξηγεί, υποθέτει και συλλογίζεται: με ένα λόγο, επιχειρεί να ερμηνεύσει. Υποκειμενική ερμηνεία –θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει... Θα σας παραπέμψω στο Μαξ Βέμπερ: «Κάθε προσπάθεια να κατανοήσουμε την (ιστορική) πραγματικότητα χωρίς υποκειμενικές υποθέσεις δεν θα κατέληγε πουθενά αλλού παρά σε ένα χάος υπαρξιακών κρίσεων πάνω σε αμέτρητα μεμονωμένα γεγονότα»¹. Και θα συμπληρώσω δανειζόμενος τα λόγια του Ζακ Λε Γκοφ: «Η ιστορική αντικειμενικότητα κατασκευάζεται σιγά-σιγά, δια μέσου των ασταμάτητων αναθεωρήσεων της ιστορικής εργασίας, των επίπονων διαδοχικών διορθώσεων, της συσσώρευσης των επιμέρους αληθειών»².

Ιδιαίτερη σημασία έχει η παρουσίαση του βιβλίου του κ. Λάζαρη στα Καλάβρυτα, καθώς το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στο καλαβρυτινό ολοκαύτωμα. Ο συγγραφέας -εξετάζοντας τα γεγονότα που προηγήθηκαν, το σχεδιασμό και την εκτέλεσή του από τους ναζί και, τέλος, τη διαχείριση του εγκλήματος- οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η «Επιχείρηση Καλάβρυτα» δεν ήταν αποτέλεσμα αντιποίνων, όπως εκ των υστέρων υποστηρίχθηκε, για την εκτέλεση από τους άνδρες του ΕΛΑΣ των γερμανών αιχμαλώτων της γνωστής ως μάχης Ρωγών-Κερπινής, αλλά ένα προσχεδιασμένο έγκλημα. Στηρίζει το συμπέρασμα αυτό σε έγγραφα, προερχόμενα κυρίως από τα γερμανικά αρχεία που αναφέρονται στην

1 Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tubingen 1922.

2 Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και Μνήμη*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1998.

καταστροφή αυτή, τα οποία είναι προγενέστερα της ημερομηνίας που έγινε η εκτέλεση των Γερμανών αιχμαλώτων.

Συγκεκριμένα, προσκομίζει, μεταξύ άλλων, τα παρακάτω έγγραφα-πρωτογενείς πηγές: Εμπιστευτική αναφορά των μυστικών υπηρεσιών της 117^{ης} γερμανικής μεραρχίας στη διοίκηση της Βέρμαχτ, με ημερομηνία 31-8-1943, στην οποία ζητείται να ισοπεδωθεί η περιοχή των Καλαβρύτων ως ιδιαίτερα επικίνδυνη, λόγω της ύπαρξης σε αυτήν ισχυρής αντιστασιακής δύναμης του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τον σμήναρχο Δημ. Μίχο. Ειδική διαταγή του στρατάρχη Κάιτελ με ημερομηνία 16-9-1943, η οποία, όπως επισημαίνεται, στηρίζεται ιδεολογικά στη φασιστική αντίληψη της απόρριψης κάθε ανθρώπινης αξίας. Σ' αυτήν δίνεται η εντολή στις μονάδες «να λάβουν οποιαδήποτε μέτρα, χωρίς περιορισμούς ούτε και προς τις γυναίκες και τα παιδιά, αν αυτά τα μέτρα κρίνονται αναγκαία για την επιτυχία. Επιφυλάξεις οποιουδήποτε είδους -συνεχίζει η διαταγή- αποτελούν έγκλημα κατά του γερμανικού έθνους». Μυστική διαταγή που υπογράφει ο πτέραρχος Χέλμουτ Φέλμου με ημερομηνία 1-7-1943 και η οποία αναφέρει: «Χωριά, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τις συμμορίες ως καταφύγια, θα καταστρέφονται, ενώ ο ανδρικός πληθυσμός τους, αν δεν έχει ήδη εκτελεστεί λόγω συμμετοχής ή υποστήριξης της συμμορίτικης δραστηριότητας, θα συλλαμβάνεται στο σύνολό του και θα εκτελεί καταναγκαστικά έργα». Μυστική διαταγή του στρατηγού Λε Σουίρ, διοικητή της 117^{ης} μεραρχίας, που απευθυνόταν στους στρατηγούς του και τους τόνιζε ότι ήταν απόλυτα αναγκαία η απόρριψη ηθικών δισταγμών, η σκληρότητά τους και, όπως αναφέρεται, η «κάποια ωμότητά τους». Απόρρητο έγγραφο του ίδιου στο επιτελείο του 68^{ου} γερμανικού Σώματος Στρατού, με ημερομηνία 25-10-1943, στο οποίο φαίνεται ότι από τις 22-10-1943 είχε προταθεί στο Γενικό Επιτελείο η ανάληψη δράσης από την αεροπορία και η ρίψη εμπρηστικών βομβών στην περιοχή των Καλαβρύτων. Και βέβαια, τη διαταγή της «Επιχείρησης Καλάβρυτα» με ημερομηνία 25-11-1943 με υπογραφή του στρατηγού Λε Σουίρ και τις τελικές οδηγίες σχετικά με την επιχείρηση του διοικητή του 749^{ου} γερμανικού συντάγματος αντισυνταγματάρχη Βέλφινγκερ την 1^η-12^{ου}-1943, οι οποίες εδόθησαν κατόπιν σύσκεψης γερμανών αξιωματικών στην Πάτρα. Ο ιστορικός επικαλείται επίσης επιστολή του άγγλου ιστορικού Άρτον, προερχόμενη από το αρχείο Κανελλόπουλου, ο οποίος διατυπώνει την κρίση ότι «η ανάμειξη των πρακτόρων της αγγλικής αποστολής στην “Επιχείρηση Καλάβρυτα” είναι έντονη και παρασκηνιακή» και αναφέρει εμπιστευτική επαφή μεταξύ της αγγλικής αποστολής στην Πελοπόννησο και των Ες Ες και Ες Ντε της Πάτρας, άποψη που ενισχύεται, κατά τον συγγραφέα, και από άλλα στοιχεία, όπως από το γεγονός ότι σχέδιο άμυνας των Καλαβρύτων, το οποίο είχε εκπονήσει ο ΕΛΑΣ στις 2-12-1943, δύο μόλις μέρες αργότερα είχε κυκλοφορήσει μεταφρασμένο σε όλες τις στρατιωτικές μονάδες της περιοχής. Υποστηρίζεται ακόμη ότι οι πολύκροτες διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν μεταξύ της Βέρμαχτ και του ΕΛΑΣ με τη μεσολάβηση της Μητρόπολης Καλαβρύτων και Αιγιαλείας με αντικείμενο την απελευθέρωση των γερμανών αιχμαλώτων της μάχης της Κερπινής αποτελούσαν πρόσχημα των Γερμανών προκειμένου, όπως αναφέρεται, «να κερδίσουν χρόνο, που τους ήταν απαραίτητος, προκειμένου να ετοιμάσουν την εγκληματική επιχείρησή τους κατά της επαρχίας Καλαβρύτων». Ακόμη, παραθέτοντας ανακοινωθέν της III Μεραρχίας του ΕΛΑΣ Πελοποννήσου με ημερομηνία 29-12-1943, στην οποία παρουσιάζονται συγκρούσεις των τμημάτων του ΕΛΑΣ με γερμανικές δυνάμεις στην περιοχή κατά τον πρώτο 15ήμερο του Δεκεμβρίου, υποστηρίζει ότι είναι ψευδής ο ισχυρισμός ότι σε όλο το διάστημα της ναζιστικής επιχείρησης στην επαρχία Καλαβρύτων ο ΕΛΑΣ δεν είχε έρθει σε επαφή με τον εχθρό.

Είναι γνωστό ότι η γερμανική πλευρά εκ των υστέρων παρουσίασε την καλαβρυτινή θηριωδία, όπως και πολλά ανοσιουργήματα κατά τη διάρκεια του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου, ως μία πράξη αντιποίνων, αντεκδίκησης ή εξιλασμού-εξιλέωσης για την εξόντωση των Γερμανών αιχμαλώτων από τους αντάρτες, ως μία επιχείρηση δίκαιη ή, έστω, στρατιωτικά επιβεβλημένη. Χαρακτηριστική είναι η γνωστή ιταμή δήλωση στο Διεθνές Δικαστήριο της

Νυρεμβέργης του υποστράτηγου Αυγ. Βίντερ: «Ήταν απόλυτη στρατιωτική ανάγκη να νικηθεί η ομάδα των επαναστατών στα Καλάβρυτα, να εξουδετερωθεί για πάντα και για το σκοπό αυτό να καταστραφεί η βάση τους. Ποια δε μέτρα έπρεπε να ληφθούν σχετικά, μόνο επί τόπου μπορούσε να αποφασίσει ο διοικητής της μεραρχίας. Εάν αυτός είχε αποφασίσει να καταστρέψει τέσσερα χωριά και δύο μοναστήρια, που σύμφωνα με πληροφορίες του στρατεύματος αποδεδειγμένα αποτελούσαν στρατιωτικά οικοδομημένα οχυρά του εχθρού και από τα οποία είχε τελευταία προβάλλει αντίσταση, οι προϊστάμενοι [του στρατεύματός μας] θα μπορούσαν τούτο να το θεωρήσουν ως στρατιωτική ανάγκη». Και σε άλλο σημείο της ορκωτής κατάθεσης του Βίντερ, μέρος της οποίας, όπως είναι γνωστό, εκτίθεται στο ΔΜΚΟ, διαβάζουμε: «Αυτές οι εξελίξεις και το γεγονός ότι επρόκειτο για μια εξέγερση η οποία αντίκειτο στο διεθνές δίκαιο σε μια “de facto” υπό κατοχή περιοχή είχαν αναμφισβήτητα ως αποτέλεσμα μια οξύτατη επέμβαση των γερμανικών στρατευμάτων».

Η παραπάνω προσέγγιση ασφαλώς δεν εντυπωσιάζει, καθώς είναι γνωστό ότι η εξουσία συχνά παραμορφώνει τη γλώσσα και την προσαρμόζει στα μέτρα και τους σκοπούς της. Ο ναζιστικός λόγος αποτελεί τυπικό παράδειγμα μιας τέτοιας «ολοκληρωτικής γλώσσας», που αποκαλύπτει την αυθάδη ιδεολογία του ολοκληρωτισμού, δυστυχώς παρούσα και στις μέρες μας.

Χαρακτηριστικό δείγμα ολοκληρωτικής γλώσσας και ιδεολογίας είναι η απάντηση του Γερμανού Στρατιωτικού Διοικητή Ελλάδος την 29^η Δεκεμβρίου 1943 στην έγγραφη διαμαρτυρία του κατοχικού Πρωθυπουργού Ιω. Ράλλη, την οποία θα μου επιτρέψετε να σας τη διαβάσω: *«Διεπιστώθη ότι ή βιαία επίθεσις τῶν στρατευμάτων ἐγένετο κατόπιν τῶν ὁμαδικῶν δολοφονιῶν Γερμανῶν στρατιωτικῶν καί τῆς κατά μέρος ὑποστηρίξεως τῶν ἀνταρτῶν ἀπό τόν πληθυσμόν. Ἐπί πλέον διαπιστώνω τά ἀκόλουθα:*

- 1) *Ὅταν ὁ Γερμανικός στρατός προήλανε πρὸς τά Καλάβρυτα, ἐδέχθη ἐπίθεσιν διὰ πυροβολισμῶν ἐκ τῶν οἰκιῶν. Οὕτω ἡ πόλις κατελήφθη κατόπιν μάχης.*
- 2) *Ὁ πληθυσμός -ὄχι βεβαίως ξένοι ἀντάρται- διέπραξε μεγάλας ἀπιστεύτους θηριωδίας, π.χ. ἔρριψαν τραυματίας Γερμανούς στρατιώτας εἰς φρέατα καί ἐπνίγησαν.*
- 3) *Τὸ ἀναφερόμενον Μοναστήριον ἤσκησε ἄμυναν καί παρέστη ἀνάγκη νά καταληφθῆ κατόπιν μάχης. Τρεῖς μοναχοί συνελήφθησαν μέ ὄπλα ἀνά χειῖρας.*

Διὰ τό ὅτι εἰς τήν ἐπιχείρησιν αὐτήν -ὅπως συμβαίνει εἰς παρομοίας περιπτώσεις- μαζί μέ τούς ἐνόχους ἐπλήρωσαν μέ τήν ζωὴν των καί ἀθῶοι, ἐκφράζω τήν βαθεῖαν μου λύπην εἰλικρινῶς».

Η επίκληση των αντιποίνων κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες υιοθετήθηκε συχνά, και όχι μόνο από τον γερμανικό παράγοντα, προβάλλοντας παράλληλα τις ενέργειες του ΕΛΑΣ ως κύρια αιτία της σφαγής των Καλαβρύτων, προκαλώντας έτσι διαιρέσεις και αντιπαραθέσεις. Είναι γνωστή η ατυχής θέση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, στη Βουλή, το 1959, ο οποίος κατονόμασε ευθέως ως υπεύθυνες για την καταστροφή τις δυνάμεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Είναι προφανές ότι η προσέγγιση αυτή δεν ερμηνεύει και δεν αποκαλύπτει τις αληθείς προθέσεις και τα γεγονότα, καθώς δεν τα εντάσσει στο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο γεννήθηκαν και κατανοούνται, αλλά επιχειρεί να διαθλάσει μέσω αυτών εμφυλιοπολεμικές και διχαστικές λογικές.

Είναι, επίσης, προφανές ότι τα αντίποινα ήταν ένα «εφεύρημα» των ναζί, προκειμένου να κάμψουν, να λυγίσουν, το αγωνιστικό φρόνημα του λαού που μάχεται για την ελευθερία του, ένα «άλλοθι» της ναζιστικής θηριωδίας, που ασφαλώς δεν καλύπτει, αλλά αντίθετα αποκαλύπτει την ολοκληρωτική ιδεολογία όσων το εφηύραν και, δυστυχώς, όσων το επικαλούνται.

Παραμερίζοντας τις διχαστικές αυτές προσεγγίσεις, οφείλουμε, πιστεύω, να εστιάσουμε στην ουσία του ολοκληρωτισμού, την αντιμετώπιση ενός ολόκληρου έθνους ως

εχθρού προς εξόντωση χωρίς κανέναν ηθικό ενδοιασμό. Σ' αυτό το σημείο είναι χρήσιμη η επιστημονική και νηφάλια προσέγγιση του ιστορικού Mark Mazower: «Τον Απρίλιο του 1941 ο στρατάρχης φον Βάικς εξέδωσε διαταγές που έδωσαν τον τόνο της αντιανταρτικής (αντί των ανταρτών) πολιτικής στα Βαλκάνια. Οι εντολές του προς τις γερμανικές δυνάμεις στη Γιουγκοσλαβία ήταν να πυροβολούν τους άρρενες αμάχους σε οποιαδήποτε περιοχή ένοπλης αντίστασης, ακόμη κι αν δεν υπήρχαν συγκεκριμένα στοιχεία εναντίον τους: Όλοι θεωρούνται ένοχοι, εκτός αν μπορούσαν να αποδείξουν την αθωότητά τους. Όταν καταλήφθηκε η Κρήτη στα τέλη Μαΐου, εγκαινιάστηκαν ανάλογες πολιτικές. Έξω φρενών από τη συμμετοχή των κατοίκων στη μάχη εναντίον της εισβολής και στην επίθεση εναντίον των Γερμανών αλεξιπτωτιστών, ο στρατηγός Κουρτ Στουντέντ, διοικητής του ΙΧ Σώματος Αεροπορίας, διέταξε «Επιχειρήσεις Αντεκδίκησης» και εξήγησε στις δυνάμεις του ποιες ήταν αυτές, με όρους που δεν μπορούσαν να παρεξηγηθούν: α) εκτελέσεις, β) αναγκαστικές επιτάξεις, γ) κάψιμο των χωριών, δ) εξόντωση (ausrottung) του ανδρικού πληθυσμού όλης της περιοχής. Μετά την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση και την ανάπτυξη της δράσης των ανταρτών το 1942 στο κατεχόμενο σοβιετικό έδαφος, η θεωρία του αντιανταρτικού πολέμου εξελίχθηκε γρήγορα, οδηγώντας σε εντατικοποίηση της γερμανικής τρομοκρατικής τακτικής. Όσο φούντωνε στην Ελλάδα το αντάρτικο, αναπτυσσόταν και η στερεότυπη ναζιστική προπαγάνδα για τους φυλετικά κατώτερους και τις «αντικοινωνικές» ομάδες. Μπαίνοντας στην Ελλάδα την άνοιξη του 1943 οι αξιωματικοί της 117ης Μεραρχίας επέβαλαν «ολοκληρωτικό πόλεμο» και με την επίκληση της πολεμικής αναγκαιότητας έδειχναν ιδιαίτερη σκληρότητα και «eine gewisse Brutalitaet» (μια ορισμένη ωμότητα). Θεωρώντας όλους τους πολίτες «δυνάμει εχθρούς», ακολουθούσαν την εντολή: «Καλύτερα να πυροβολήσεις έναν παραπάνω παρά έναν λιγότερο». Ο πασίγνωστος ανθέλληνας Λε Σουίρ ένωθε πως η περιοχή που διοικούσε ξέφευγε από τον έλεγχό του, καθώς οι αντάρτες σχημάτιζαν ένα «κράτος εν κράτει» στην Πελοπόννησο»³.

Και οι περίφημες ευθύνες της αντίστασης; Ο ιστορικός Πολυμέρης Βόγλης -μελετητής κοινωνικής ιστορίας της δεκαετίας του 1940 και ιδιαίτερα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας- νομίζω πως δίνει επιγραμματικά την απάντηση: «Επειδή η ένοπλη αντίσταση συνιστούσε πραγματική απειλή, οι Γερμανοί προχώρησαν στη διενέργεια εκκαθαριστικών επιχειρήσεων και πολύνεκρων αντιποίνων. Τα αντίποινα, ωστόσο δεν τα προκάλεσε η αντίσταση. Τα αντίποινα τα προκάλεσε η λογική της βίας των κατοχικών στρατευμάτων, που εφάρμοσαν την αρχή της συλλογικής ευθύνης και της ασύμμετρης απάντησης και μια φυλετική θεώρηση που υποβίβαζε τη ζωή των ελλήνων πολιτών ως ανάξια ύπαρξης»⁴. Θα τελειώσω με τη συγγενή επισήμανση του κ. Λάζαρη: «Όσοι επιμένουν ότι η καλαβρυτινή τραγωδία υπήρξε αποτέλεσμα της εκτέλεσης από τον ΕΛΑΣ των γερμανών αιχμαλώτων της μάχης της Κερπινής φρονούν, προφανώς, ότι οι ελασίτες δεν έπρεπε γενικότερα να κτυπούν τον κατακτητή, εφόσον γνώριζαν ότι τούτο θα απέβαινε σε όλες τις περιπτώσεις καταστροφικό για τους άμαχους και αθώους συμπατριώτες τους. Η αντίληψη ωστόσο αυτή αντιβαίνει στο βασικό γεγονός, ότι ένας ποτέ ένας υποδουλωμένος λαός δεν επιδιώκει την έγκριση του κατακτητή στην τακτική που θα προτιμήσει να ακολουθήσει, προκειμένου να κερδίσει τη χαμένη ελευθερία του». Ας υιοθετήσουμε, τουλάχιστον, αυτή την προσέγγιση...

Ανδρέας Παπαγεωργίου
21 Δεκεμβρίου 2014

3 Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ – Η εμπειρία της Κατοχής*, μτφ. Κώστας Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια.

4 Πολυμέρης Βόγλης, *Απαξιώνοντας την Αντίσταση*, Ενθέματα Αυγής, 22-5-2011.